

КАТАРИНА МАНО-ЗИСИ, Београд

ПЕРГАМЕНТНИ ОДЛОМАК *ЗБОРНИКА ЗА ПУТНИКЕ* ВИЋЕШЦА ВУКОВИЋА ИЗ 1560.ГОДИНЕ

Једна од најзанимљивијих књига нашег старог ћириличног штампарства, тзв. *Зборник за путнике*, књига малог формата 8°, са разноврсним садржајем издвојеним из рукописног наслеђа средњег века, изашла је из штампарије Божидара Вуковића у Венецији први пут 1520. године и то у две верзије, краћој и проширеној.¹

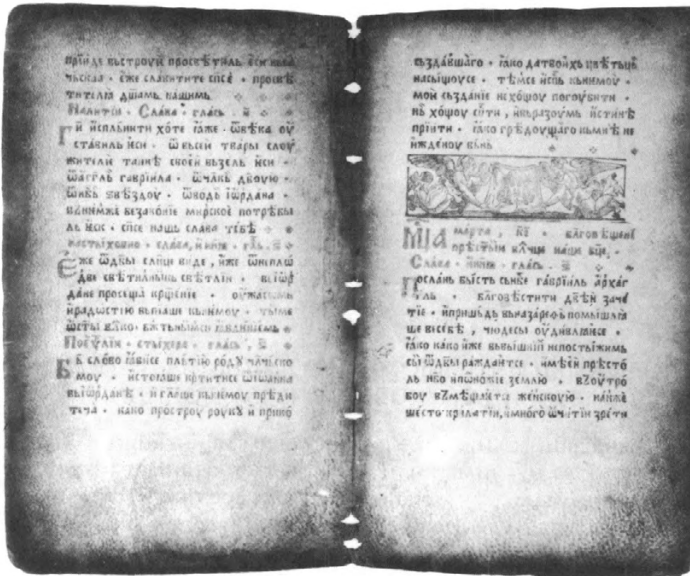
О успеху тог издавачког подухвата и популарности ове књиге код оновремених читалаца највише говоре бројна прештампавања овог издања. Сам Божидар Вуковић је проширену верзију књиге штампао поново 1536. године; његов син Вићенцо Вуковић издаје је у два маха, 1547. и 1560, и коначно Јаков из Камене Реке, користећи стара клишса и слова, 1566.² С обзиром на бројна издања логично би било очекивати да се сачувао већи број ових књига. Међутим, оне су, ипак, веома ретке и то углавном доста оштећене, некомплетне или фрагментарно сачуване. Зато је појава сваког појединог примерка ових издања значајна за историју старог српског штампарства јер често употпуњује сазнања о њима.

Недавно је у збирку рукописних и старих штампаних књига Народне библиотеке Србије у Београду доспео један фрагмент *Зборника за путнике* у издању Вићенца Вуковића, штампаног у Венецији 1560. године. За разлику од осталих до сада познатих, овај примерак је штампан на пергаменту. Одломак од 26 листова откупљен је 1987. године уз друге, углавном, фрагментарно сачуване српске средњовековне рукописе из заоставштине историчара Љубомира Ковачевића.³

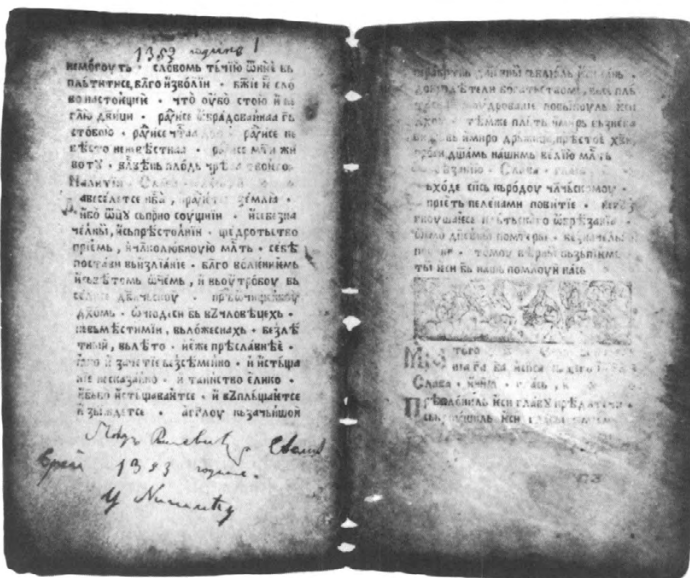
¹ С. Новаковић, *Божидара Вуковића Зборници за путнике* (издања позната и непозната), Гласник Српског ученог друштва, Београд 1877, књ. XLV, 131-148, 163-164; Љ. Стојановић, *Старе српске штампарије*, Српски књижевни гласник, Београд 1902, књ. VII, св. IV, 285-286; К. Мано-Зиси, *Зборници за путнике Божидара Вуковића у светлу сачуваних примерака*, Штампарска и књижевна делатност Божидара Вуковића-Подгоричанина, Црногорска академија наука и умјетности - Музеји и галерије Титограда, Научни скупови, књ. 13, Титоград 1986, 151-163.

² С. Новаковић, *нав. дело*, 148-162; Љ. Стојановић, *нав. дело*, 287 и у св. V, 367-369; Д. Медковић, *Графика српских штампаних књига XV-XVII века*, Београд 1958, 119, 123-128, 148-153, 209-216.

³ Б. Стипчевић, *Средњовековно писано наслеђе у заоставштини Љубомира Ковачевића*, Археографски прилози, Београд 1988-1989, 10-11, 80 (под сигнатуром И 94).

Сл. 1. Зборник за путнике, издање Вићенца Вуковића, Венеција, 1560.г.
Примерак из Музеја Српске православне цркве, бр. 1451.

Сл. 2. Зборник за путнике, издање Вићенца Вуковића, Венеција, 1560.г.
Примерак из Музеја Српске православне цркве, бр. 1451.

До сада се знало само за два листа из *Зборника за путнике* штампаног на пергаменту из збирке Музеја Српске православне цркве у Београду (бр. 1451) који су некада припадали Радославу Грујићу. Ова два листа објавио је Дејан Медаковић у својој књизи о графици најстаријих српских штампаних књига приписујући их издању Божидара Вуковића из 1536. године. Располажући само незнатним фрагментом књиге, проф. Медаковићу је изгледало вероватније да је компликовану технику штампања на пергаменту применио Божидар Вуковић који је на истом материјалу отиснуо и неке примерке својих издања *Октоиха* (1537) и *Празничног минеја* (1538), утолико пре што је његов син Вићенц 1560, већ пред крај своје издавачке делатности, две своје последње књиге *Зборник* (1560), о коме је реч, и *Псалтир с последовањем* (1561) прештампао скромније без декоративних оквира на страницама ових књига.⁴

Пажљивим поређењем установила сам, међутим, да ова два листа штампана на пергаменту припадају издању *Зборника за путнике* Вићенца Вуковића из 1560. До овог закључка дошла сам, свакако, захваљујући томе што сам имала увид у већи број, додуше некомплетних примерака ових ретких зборника, на основу којих сам могла да извојим егземпларе издања Божидара Вуковића из 1536.⁵ и издања Вићенца Вуковића из 1560. године.

Фрагмент *Зборника за путнике* на пергаменту из Народне библиотеке Србије (И 94) као и до сада позната два пергаментна листа из Музеја Српске православне цркве подударују се у потпуности са издањем *Зборника* Вићенца Вуковића из 1560, што се јасно види и по вињетама које су другачије у издању исте књиге Божидара Вуковића из 1536. године.

Већ на први поглед фрагмент од 26 листова указивао је на везу са два поменута пергаментна листа, и то не само због истог издања и материјала на коме су штампани, већ и због општег изгледа, димензија, као и једног карактеристичног детаља - броја и размака перфорација на превојима листова (1. и 8.) створених од прошивања свешчице. Показало се да се они у потпуности поклапају, што значи да су оба фрагмента некада припадала истој целини, истом примерку књиге (Сл. 1-3). Није се могло утврдити како је и када дошло до њиховог раздвајања и где би могао да се налази, односно, да ли уопште више постоји већи део ове драгоцене пергаментне целине. За сада је од ње, дакле, сачувано само 28 листова, што је заиста мало у односу на комплетну књигу која би требало да има 39 свешчица, односно 311 листова, судећи по реконструкцији обима на основу примерака штампаних на хартији.

Одломак припада самом крају *Зборника* и није сачуван у континуитету. То су листови 32. кватерниона у који се уклапају и два листа из збирке Музеја Српске православне цркве, 1. и 8. у свешчици. Иза 33. кватерниона следи 36, јер 34. и 35. недостају. Тетрада 37. такође недостаје, а од последње 38, која је заправо 39. по реду, јер прва није сигнирана, постоје само листови од 3. до 6. Сам крај, последњи лист није ни овде сачуван као ни у постојећим малобројним примерцима овог издања штампаним на хартији, а то је управо место где се највероватније налазио колофон са подацима о издавачу, месту и години штампања књиге.

⁴ Д. Медаковић, *нав. дело*, 73-74, 201, Т. XXXIII, XXXIV.

⁵ К. Мано-Зиси, *нав. дело*, 163-168; Тако је и добро очувани примерак *Зборника за путнике* (штампан на хартији) из Народне библиотеке Србије (сигн. И 3) издање Вићенца Вуковића из 1560. г. а не издање Божидара Вуковића из 1536. Уп. Д. Медаковић, *нав. дело*, 202; *Каталог књига на језицима југословенских народа* (1519-1867), Народна библиотека СР Србије, Београд, 1973, бр. 1595.

Сл. 3. Зборник за путнике, издање Вићенца Вуковића, Венеција, 1560.г.
Примерак Народне библиотеке Србије, И 94.

Сл. 4. Зборник за путнике, издање Вићенца Вуковића, Венеција, 1560.г.
Примерак Народне библиотеке Србије, И 94.

Изгледа да је примерак са овим записом први, а можда и једини до сада видео чешки слависта Јозеф Добровски који још 1822. године помиње, поред издања из 1547. и друго издање *Молитвеника*, како је књигу називао, Вићенца Вуковића изашло у Венецији 1560. године⁶. Каснији библиографи и истраживачи старог српског и словенског штампарства нису имали прилике да ово провере и потврде на још неком примерку, тако да су сви они само преузимали овај податак од Добровског који, нажалост, није навео егземплар по коме је радио. Дејан Медаковић, међутим, једини даје чак тачан датум изласка из штампе - 1. јун 1560. године,⁸ не прецизирајући, при томе, одакле је овај податак преузео, већ само упућује на примерке према којима је радио опис графикае. Тачна година би се, изгледа, могла налазити у примерку из Универзитетске библиотеке у Љубљани (бр. V 3 19999 с 23) који је потпунији од примерка из Српске академије наука и уметности у Београду (бр. 167) где, иначе, није сачуван колофон. Љубљански Зборник, који нисам имала прилике да видим, могао би бити до сада једини сачувани примерак овог издања Вићенца Вуковића са тачно назначеним датумом изласка из штампе. У сваком случају, 1560. годину треба узети као тачну, јер водени знаци из примерака штампаних на хартији убедљиво указују својим идентичним компаративним датираним примерима, управо на ову годину.⁹

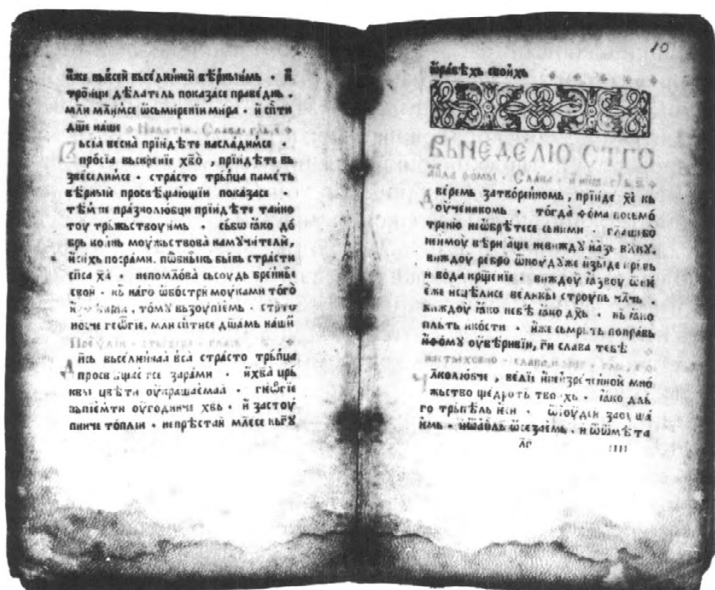
Фрагмент Зборника за путнике садржи текстове *Катавасија* и *слава за целу годину* којима су обухваћени Христови и Богородичини празници и празници великих светитеља. У нашем одломку то су празници од 6. јануара до 25. марта, а захватају и катавасије и славе за празнике покретног циклуса. У делу катавасија налазе се и славе српским светитељима Симеону и Сави. Потом следе *Припела изабраних празника*, *Стихологије за празнике*, део *Пасхалија са луновником* и састав *О ширини и дужини земље*. Недостају *Опело на грчком језику* штампано ћирилицом, *Причестне празницима и светитељима*, почетак *Пасхалија с луновником*, *Епакте* и колофон.

⁶ J. Dobrowsky, *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vindobonae 1822, XLII.

⁷ P. J. Schaffarik, *Uebersicht der slowenischen Kirchenbücher, welche vom Ende des fünfzehnten bis zum Anfange des siebzehnten Jahrhunderts in Venedig, Serbien, Walachien und Siebenbürgen in Druck erschienen sind*, Jahrbuch der Literatur. Anzeige-Blatt für Wissenschaft und Kunst, Wien 1829, Bd. XLVIII, str. 21, br. 29; Isti, *Geschichte der serbischen Literatur*, Prag 1865, str. 271, br. 236; И.Каратаев, *Хронологическая роспис славянских книг напечатанных кирилловскими буквами (1491-1730)*, С. Петербург 1861, стр. 7, бр. 35; Исти, *Описание славяно-русских книг напечатанных кирилловскими буквами*. Том первый (с 1491 по 1652 г.), С. Петербург 1883, стр. 124, бр. 45; С. Новаковић, *нав. дело*, 161-162, 165; J. Badalić, *Jugoslavica usque ad annum MDC*. Bibliographie der südslavischen Früdrucke, Baden-Baden 1966, str. 61, br. 74; В.И. Лукьяненко, *Издания кириллической печати XV-XVII вв. (1494-1688) для южных славян и румын*. Каталог книг из собрания Государственной Публичной библиотеки им. М.Е. Салтыкова-Щедрина, Ленинград, 1979, бр. 27.

⁸ Д. Медаковић, *нав. дело*, 212.

⁹ Водени знаци из примерака овог издања штампаних на хартији из Народне библиотеке Србије И 3, Архива Српске академије наука и уметности бр. 167 и 155 (додатак уз рукопис Псалтира) су следећи: котва у кругу са шестокраком звездом изнад и контрамарком АА, што је врло сл. V. Мошин, *Anchor Watermarks*, Amsterdam, 1973 бр. 1592, и 1593. из 1561. г, затим, котва са двоструким контурама у кругу са шестокраком звездом и контрамарком АА идентична је В.Мошин, *нав. дело*, бр. 852 из 1561. г.

Сл. 5. *Зборник за путнике*, издање Вићенца Вуковића, Венеција, 1560.г.
Примерак Народне библиотеке Србије, И 94.

Сл. 6. *Зборник за путнике*, издање Вићенца Вуковића, Венеција, 1560.г.
Примерак Народне библиотеке Србије, И 94.

Графичка опрема овог дела је скромна и ограничава се на дрворезне вињете са фигуралним представама и заставице сачињене, углавном, од флоралних мотива стилизованих на ренесансни начин. Занимљиве су две правоугаоне вињете са представама изграђеним у сасвим западњачком духу. Једна је представа *Светог Тројства*: Бог Отац у седећем ставу са круном на глави, држи у левој руци сферу. Са леве стране сасвим обнажени Христ, само са перизомом, седи на облацима држећи заставу са крстом, ослањајући је о раме. Између њих одозго слеће голуб - симболична представа Св.Духа. Са обе стране главних фигура из облака извирују главице анђела. (Сл. 2 и 4).

Друга илустрација је западна варијанта Нерукотвореног образа, тзв. *Вероникин убрус* са измученим ликом Христа са трновим венцем на глави. Тканину са Христовим ликом носе, држећи је са стране, две крупне анђеоске фигуре у лету са залепршаним драперијама (Сл. 1 и 6). Обе вињете, по иконографском и ликовном схватању западњачке, радови су венецијанских гравера преузети, највероватније, из неке млетачке уметничко-занатске радионице, где су се овакви украси и други декоративни клишеи резали за опремање штампаних књига.¹⁰ Ове вињете је Вићенцо Вуковић први пут употребио у Зборнику 1547. године. У издању Божидара Вуковића из 1536. на овим местима налазе се вињете са флоралним мотивима.

Како је изложено, сачувани пергаментни фрагменти *Зборника за путнике* припадају самом крају књиге са мање занимљивим текстовима, а и у погледу графичке опреме, овај део је мање атрактиван. Међутим, захваљујући примерцима штампаним на хартији тачно се зна како је књига изгледала у целини. Имала је богат и разноврстан садржај по коме је и стекла популарност, чему је допринела, свакако, и њена графичка опрема. Садржавала је часослов, календар, изабране молитве, дакле, текстове потребне сваком хришћанину; затим каноне и параклисе значајним светитељима источне цркве (Богородици, арханђелу Михаилу, Јовану Крститељу, Св. Николи). Још више од ових садржаја била су привлачна житија светитеља (Св. Петке и Св. Ђорђа) и апокрифни састави (Чудо о светом убрусу).¹¹ Овде је неопходно истаћи да је мали *Зборник за путнике*, настао у редакцији штампарије Божидара Вуковића у својој коначној верзији 1536. године, заправо избор састава који се у различитим облицима по традицији срећу у рукописним последовањима псалтира још од почетка XV века. Они по правилу обухватају Христове и Богородичине празнике, као и празнике великих светитеља православља. Избор текстова преузет из псалтирског последовања образовао се овде као врста *зборника мешовитог садржаја* издвојеног у самосталну целину.

Књига је уз то била богато украшена. Поред заставица и вињета имала је илустрације на посебним листовима уз почетке главних састава.¹² Ове дрворезне представе појединачних светитеља и Великих празника, налик на иконице, давале су књизи посебну естетску вредност и чиниле је привлачном за читаоце.

¹⁰ Д. Медаковић, *нав. дело*, 143, 146.

¹¹ С. Новаковић, *нав. дело*, 154-159; Исти, *Апокрифи из штампаних зборника Божидара Вуковића*, *Старине Југославенске академије знаности и умјетности, Загреб 1884, XVI, 57-66.*

¹² Д. Медаковић, *нав. дело*, 125-126, 148, 212.

Овај фрагмент *Зборника за путнике* једини је до сада познати примерак издања Вишења Вуковића штампан луксузније, на скупљем и трајнијем пергаменту. Он мења досадашње мишљење да је Божидар Вуковић био једини наш штампар који је отискивао књиге на овом материјалу.¹³ Књиге из Вуковићевих штампарија штампаних на пергаменту веома су ретке, мало их је сачувано, а може се претпоставити да ни у време штампања њихов број није могао бити велики с обзиром да је пергамент одувек био скуп.

Међу првим јужнословенским инкунабулама, у издањима Ђурђа Црнојевића из цетињске штампарије (1494-1496), није познат ни један пример употребе пергамента. У литератури се помиње један пергаментни егземплар *Четворојевањеле* штампан 1512. у Трговишту, дело јеромонаха Макарија, познатог штампара Црнојевићевих књига и оснивача штампарије у Влашкој. Ово Четворојевањеле из Музеја црквене уметности у Букурешту има и обојене дрворезе.¹⁴

Штампање књига на овом скупљеном материјалу у наше старо штампарство уводи Божидар Вуковић у жељи да неке примерке својих издања посебно учини луксузнијим и репрезентативнијим¹⁵. Забележено је постојање неколико овако богато опремљених његових књига, највише *Празничних минеја* из 1538. године - ове најобимније Божидареве књиге. Тако примерак из старе Народне библиотеке у Београду, осим што је отиснут на пергаменту, имао је и обојене илустрације светитеља, неке чак позлаћене.¹⁶ Ова скупљена и раскошна књига, сматрана, иначе, посебним раритетом збирке, нестала је током евакуације за време Првог светског рата на нишкој железничкој станици, а потом се, после Другог светског рата, појавила у Библиотеци сер Честер Битија у Даблину, где се и данас налази.¹⁷ На један одломак *Празничног минеја* на пергаменту наишао је Ватрослав Јагић у бечкој Дворској библиотеци 1890. године, али се он касније више не помиње.¹⁸ Половину једног Вуковићевог пергаментног *Минеја* продао је Вук Караџић 1856. берлинској Краљевској библиотеци за 50 талира.¹⁹ *Минеј* на пергаменту обложен кожом и позлаћен, који Божидар Вуковић у свом последњем тестаменту из 1539. године оставља „главном манастиру Срба у Светој Гори”,²¹ изгледа да није више у Хиландару.²² Један од најлепших

¹³ Исти, *нав. дело*, 73-74.

¹⁴ М. Харисијадис, *Обојене графике у Октоиху петогласнику Божидара Вуковића Патријаршијске библиотеке у Београду*, Зборник музеја примењене уметности, Београд, 1967, кн. 11, 31 где је наведена и старија литература.

¹⁵ Д. Медаковић, *нав. дело*, 73-74.

¹⁶ Љ. Стојановић, *нав. дело*, 288-289; Ђ. Сп. Радојичић, *Књиге на пергаменту из штампарије Божидара Вуковића, штампане у Венецији 1537 и 1538*, Историски записи, Цетиње 1950, кн. VI, св. 7-9, 354-356.

¹⁷ В. Мошин, *Рукописи бивше београдске Народне библиотеке у Даблину и у Загребу*, Библиотекар, Београд 1968. год. XX, бр. 5, 349.

¹⁸ Ђ. Сп. Радојичић, *нав. дело*, 354.

¹⁹ Д. Медаковић, *Штампане србуље у бечкој Националној библиотеци*, Библиотекар, Београд 1953, кн. V, св. 3-4, 146-148.

²⁰ Ђ. Сп. Радојичић, *нав. дело*, 355.

²¹ Ј. Тадић, *Тестаменти Божидара Вуковића, српског штампара XVI века*, Зборник Филозофског факултета у Београду, Споменница Виктора Новака, Београд 1963, бр. VII, 342.

²² Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Д. Медаковић, *Старе штампане књиге манастира Хиландара*, Српска академија наука и уметности - Народна библиотека СР Србије, Београд, 1978, 277-288.

примерака штампаних на пергаменту, *Октоих петогласник*, такође издање Божидара Вуковића из 1537. године, чува се у манастиру Крки. Његовој раскоши доприносе и зналачки обојени дрворези.²³ У литератури су поменути и пергаментни егземплари *Октоиха* истог издања у Библиотеци Црквеног археолошког музеја у Кијевској лаври²⁴, херцеговачком манастиру Дужи и фрагмент који је својевремено у Хрватској нашао Радослав Грујић.²⁵ Занимљив је и податак који се налази у преписци Вука Караџића са Копитаром, где га Вук 1839. извештава, да је код Јеврема Обреновића видео *Минеј* Божидара Вуковића на пергаменту „сачуван као да је јуче штампан.“²⁶ Могуће је, како је Ђорђе Сп. Радојичић домишљао, да је то управо онај примерак старе Народне библиотеке (данас у Даблину), који је из манастира Петковице прво доспео до Јеврема Обреновића, иначе, покровитеља и приложника Народне библиотеке у Београду од оснивања, а потом у њену збирку.

Ови већ углавном познати пергаментни примерци издавања Божидара Вуковића сведоче о амбицијама нашег највећег издавача књига у XVI веку, да у својој штампарији овлада сложенијом техником штампања на пергаменту и произведе луксузне књиге, које су биле намењене, највероватније, имућнијим манастирима и православним библиофилима.

Овим раскошним штампаним књигама, сада се може рећи, придружује се и примерак *Зборника за путнике* Вићенца Вуковића из 1560. године. Неспорно је да се и Вићенцо Вуковић трудио око опреме књига које је наставио да издаје после очеве смрти. При томе, он не уноси новине у садржају књига, али је новом графичком опремом знатно изменио њихов изглед. То је нарочито изражено код прва два његова издања - *Псалтиру с последовањем* из 1546. и *Зборнику за путнике* 1547. године. За обе је карактеристичан богат ренесансни украс сваке странице књиге, уоквирене декоративним тракама са флоралним мотивима и малим илустрацијама на доњем рубу оквира страница. О декорацији Вићенцових издања, о њиховом карактеру и пореклу дата је већ оцена у стручној литератури.²⁷

Следеће три књиге, такође поновљена очева издања - *Службеник* (1554), потом, његово друго издање *Зборника за путнике* (1560) и *Псалтир с последовањем* (1561), нису добиле такву декорацију. Једино жељу издавача за богатјим, луксузнијим изгледом књиге показује, поред већ позната два пергаментна листа *Зборника* и новооткривени фрагмент из Народне библиотеке Србије.

²³ М. Љубинковић, *Бојени дрворез у књигама штампарије Божидара Вуковића*, Зборник Музеја примењене уметности, Београд 1967, бр. 11, 25, 28.

²⁴ Ђ. Сп. Радојичић, *нав. дело*, 355; И. Каратаев, *Описание славяно-русских книг напечатанных кирилловскими буквами*, 88.

²⁵ Д. Медаковић, *Графика српских штампаних књига XV-XVII века*, 73.

²⁶ Ђ. Сп. Радојичић, *нав. дело*, 355-356.

²⁷ Д. Медаковић, *Графика српских штампаних књига XV-XVII века*, 142-151; С. Петковић, *Илустрације Meditationes vitae Christi od Pseudo-Bonaventure у једној српској штампаној књизи XVI века*, Зборник Светозара Радојичића, Филозофски факултет, Одељење за историју уметности, Београд 1969, 253-264.

Katarina Mano-Zisi, Belgrade

PARCHMENT FRAGMENT OF THE ANTHOLOGY FOR PASSENGERS BY
VICENCO VUKOVIC, 1560

Summary

Anthology for passengers, an interesting and at the proper time popular book of small dimensions, was manufactured in Bozidar Vukovic's printing shop in Venice, in its final version in 1536 year. His son, Vicenco Vukovic reprinted that edition on 1547 and 1560. From these anthologies, otherwise very rare and uncomplete preserved, not far ago, appeared a copy with 26 pages, edition by Vicenco Vukovic, 1560. It was ransomed by The Popular Library of Serbia from legacy of historian Ljubomir Kovacevic (sign. I 94). In contrast to the until now known, this one is printed on parchment.

Until now were known only two parchment pages of *Anthology for passengers* (Museum of Serbian Ortodox Church in Belgrade, nr. 1451) which was attributed to Bozidar Vukovic's edition from 1536. It is known that Bozidar Vukovic printed some copies of his editions on parchment also (*Oktoih petoglasnik*, 1537 and *Praznicni minej*, 1538) However, it is confirmed, that also these two pages are part of Vicenco Vukovic's edition from 1560, and after comparation with new discovered fragment, showed that they were in fact parts of the same entirety, same copy of this Vicenco's edition, which was on some other occasion separated.

Parchment fragment is a part of the end of the book and it is not continually preserved. It has 32, 33, 36. and 38. qwaterion. Regarding the complete book, which shoul have at least 311 pages, this one fragment represents it's small partit contains katavasie and slave for whole year covering Christ's and Mary's holidays and holidays of Great Sa-ints from 6. January til 25. March. Later there are refrains and verses of holidays, pashal-hia with lunovnic and an article about Earth width and length.